

THE IDEOLOGY OF THE «RUSSIAN WORLD» AND THE CONCEPT OF HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF THE ORTHODOX TRADITION

A. V. Fomenko

Abstract. *The article examines the ideological and philosophical origin of the «Russian World» doctrine and its relation to the modern Orthodox view on the concept of human rights. Developed in the context of contemporary Russian socio-political realities, this doctrine absorbed a number of historical ideologies. Taken as the basis of its political program by Patriarch Cyril, the «Russian World» doctrine gradually turned into the main narrative of modern Russian Orthodoxy. It is a neo-imperial, isolationist and predatory ideological construct based on Russian-speaking identity, Orthodoxy and traditionalism. The ideology of the «Russian World» is based on the idea of collective salvation, which is contrary to the Orthodox doctrine and is used by its followers to criticize the concept of human rights. The use of the doctrine under research is criticized in the Orthodox community as incompatible with the tradition.*

Keywords: *Russian world, Russia, Orthodoxy, tradition, ROC, Patriarch Cyril, ideology, human rights*

УДК 291.11

РЕЛІГІЇ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ: АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНОПРИЙНЯТОЇ ІСТОРИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

В. К. МАРІНІЧ, аспірант * кафедри філософії

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

E-mail: mail@fox.com.ua.

Анотація. *В контексті статті розглядається питання щодо того, які джерела та які фактори стали причинами для формування надзвичайно релігійної історичної концепції про життя у Стародавньому Єгипті та чи можна їм довіряти.*

Проаналізувавши висновки найбільш відомих вчених та дослідників Стародавнього Єгипту, автор статті приходить до висновку про те, що на сьогоднішній день в науці вже сформувалася загальноприйнята історична концепція про велику кількість релігій у Стародавньому Єгипті та надзвичайну релігійність його жителів.

Зазначений факт, а також наступний аналіз джерел і факторів, що вплинули на формування такої концепції, дозволить встановити її обґрунтованість чи хибність за подальшого дослідження.

Ключові слова: *релігія, релігійність, стародавній Єгипет, історична концепція*

* Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент А. В. Кудін

Актуальність. У процесі вивчення структури взаємовідносин у стародавньому суспільстві, особливо важливе значення має визначення форм і видів релігійних систем, які в ньому існували, оскільки, у стародавні часи, релігія була невід'ємним супутником державної влади у багатьох країнах.

В зв'язку з цим, намагаючись дослідити і зрозуміти те, які форми суспільних взаємовідносин існували на території такої країни, як Стародавній Єгипет, історики вимушені звернути свій погляд на релігію, адже встановлення фактів наявності чи відсутності релігії, а також визначення принципів її формування та існування зможе допомогти краще зрозуміти взаємовідносини, які існували на території цієї країни.

Минуле завжди має відголоски у сучасності. Це стосується й стародавніх релігій та суспільних устроїв, вивчення яких дозволить по-іншому поглянути на сучасні відносини у суспільстві і можливо переосмислити їх та змінити на краще.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження суспільства і релігій Стародавнього Єгипту здійснюється протягом останніх 500 років вченими по всьому світу. Однак, найбільшого прогресу наука добилася в останні 200 років, після часткового розшифрування ієрогліфічної писемності.

За цей період свої думки щодо релігій та їх впливу на суспільство у Стародавньому Єгипті висловлювали вчені різних напрямів: філологи, юристи, філософи та історики.

В Україні це питання піднімали відома юрист професор Ольга Федорівна Скакун, український релігієзнавець професор Анатолій Михайлович Черній, а також український релігієзнавець професор Володимир Іонович Лубський.

Серед іноземних дослідників цієї теми найбільш відомі основоположник сучасної єгиптології британський дослідник Стародавнього Єгипту Уїльям Метью Фліндерс Пітрі, радянський історик і сходознавець, професор Василь Іванович Кузищін, російський дослідник історії і права Стародавнього Єгипту професор Московського державного університету імені Михайла Ломоносова Володимир Олексійович Томсінов, радянський філолог і єгиптолог Павлова Ольга Ігорівна, радянський філолог і єгиптолог Миколай Сергійович Петровський, професор Свято-Тихонівського православного університету Анатолій Олексійович Горелов, професор єгиптології і східної історії Чикагського університету США Джеймс Генрі Брестед, німецький єгиптолог і засновник берлінської школи єгиптології Адольф Ерман, німецький і британський сходознавець Макс Мюллер, англійський дослідник Е. Гардінер, німецький єгиптолог Альфред Відеман, британський єгиптолог Ернест Альфред Уолліс Бадж.

Багато вчених цікавились питанням релігій Стародавнього Єгипту та висловлювали свої думки з цього приводу. Однак, на сьогоднішній день ще не здійснювалося компіляції висновків вчених у сучасну історичну концепцію про релігії та релігійність жителів Стародавнього Єгипту, а також не здійснювалося аналізу цієї концепції та факторів, які вплинули на її формування.

Метою дослідження цієї статті є визначення сучасної історичної концепції щодо релігій та релігійності жителів Стародавнього Єгипту.

Результати дослідження та їх обговорення. Висновки більшості відомих єгиптологів світу формують в нашій уяві Стародавній Єгипет в образі могутньої теократичної централізованої держави по типу деспотії, на території якої існувало декілька релігій і проживало надзвичайно релігійне населення. Верховну владу в такій державі здійснював монарх зі статусом фараона, який силою об'єднав підкорені регіони (номи) і володів в цій державі абсолютною владою; він уявляв себе (або представляв себе перед народом) в якості бога або його представника чи потомка, а його дії вважалися божественними діями або узгодженими з богом.

Професор Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого Ольга Федорівна Скакун в книзі «Теорія держави і права» пояснює цей феномен тим, що Стародавній Єгипет розвивався, як деспотична монархія, східним (азіатським) шляхом виникнення держави, за яким «особлива роль відводилася божественному освяченню влади. Родове вельможне панство прагнуло зберегти своє становище і владу як дані Богом, Правитель проголошувався носієм Божої волі, посередником між Богом і людьми. Так відбувався процес сакралізації влади – проголошення її священною, непорушною, недоторканною» [2, с. 29, 30].

Відомий радянський історик і сходознавець, професор Московського державного університету імені Михайла Ломоносова Василь Іванович Кузищін підтримує цю теорію і зазначає:

«Во главе центрального управления стоял царь, носивший пышные титулы царя Верхнего и Нижнего Египта, воплощенного бога Гора. Никто не мог произносить его священное имя, так как, по египетским верованиям, это могло нанести царю вред, поэтому царя называли иносказательно – «великий дом» (пер-о, откуда и возник термин «фараон»). Фараон олицетворял своей особой мощь египетского государства и был наделен всей полнотой власти, т. е. сосредоточивал в своих руках законодательную, исполнительную и судебную власть. Фараон считался не только всемогущим правителем, но и воплощением божества в образе человека, богочеловеком, а его распоряжения приобретали тем самым характер безусловного повеления. Был разработан торжественный ритуал его почитания, фараон изображался в сонме богов. Он считался воплощением бога Гора, сыном бога Ра, после смерти его изображали как Осириса. Для почитания умершего фараона строились храмы и грандиозные усыпальницы-пирамиды. Жалкой песчинкой ощущал себя простой смертный рядом с рукотворной горой – символом абсолютной власти бога-человека.

Номовый аппарат управления копировал центральные органы и также делился на подразделения и ранги, но уже областного значения. Как правило, номовое управление возглавлялось номархами, представителями древней аристократии, власть которой передавалась от отца к сыну, образуя своего рода номовые династии. Насколько можно судить по источникам, могущественные фараоны Древнего царства

подчинили своей власти местные династии номархов, хотя были вынуждены зачастую оставлять их во главе номов, что подготавливало на будущее возможность возрождения номового сепаратизма.

Сложившаяся в эпоху Древнего царства система государственного управления, предполагающая неограниченную власть обожествленного монарха, опирающегося на разветвленный аппарат многочисленных чиновников, определяется как монархия деспотического типа, или древневосточная деспотия» [3, с. 36,37].

Російський дослідник історії і права Стародавнього Єгипту професор Московського державного університету імені Михайла Ломоносова Володимир Олексійович Томсінов також визначає впливовість релігії, як елемента державної влади, у взаємовідносинах населення Стародавнього Єгипту: «Неразрывная связь государственности и религии проявлялась и в характерном для государственной идеологии Древнего Египта на всех этапах его истории воззрении на верховного властителя как на воплощение бога. Косвенным образом это воззрение выражалось в представлении о фараоне как сыне бога Ра или Амона: оно означало, что фараон рождался от бога и, следовательно, само его тело имело божественную природу. Прямым выражением воззрения на верховного властителя как на бога являлся его титул. Он состоял из пяти частей и четыре из них так или иначе отождествляли его носителя с богом» [4, с.147].

Один із відоміших дослідників Стародавнього Єгипту на початку 20 століття нашої ери професор єгиптології і східної історії Чикагського університету США Джеймс Генрі Брестед також впевнено підтримує теорію релігійності древніх єгиптян та значного впливу релігії на їх життя та побут, і навіть створив курс лекцій під назвою «Розвиток релігії і думки у Стародавньому Єгипті», в якому писав, що «При вивченні релігії Єгипту згідно найдавніших документів, які збереглися на сьогодні, вбачається очевидним наявність двох феноменів природи, які найґрунтовніше вплинули на жителів Нілу, а також вбачається те, що боги, які виділяються при дослідженні цих феноменів, превалювали в аспектах релігійного розвитку та розвитку думки, починаючи з найдавніших часів. Такими феноменами є сонце та ріка Ніл. Серед богів Сонця можливо зазначити Ра, Атум, Гор, Кхепрі, а Нілу – Осіріса, які є величними богами життя та переконань Єгипту та які практично із самого початку вступили в боротьбу за найвищий щабель в релігії Єгипту – боротьбу, яка завершилась лише при знищенні релігії Єгипту в кінці V століття нашої ери» [5, lecture I, p.8-9, переклад з англійської здійснено автором статті].

В іншій книзі під назвою «Історія Єгипту: з древніших часів до перського завоювання» Джеймс Генрі Брестед також зазначає що: «Боги потустороннього мира призывались в молитвах и магических формулах, впоследствии нашедших свое условное и традиционное выражение в текстах» [6, с. 36].

Німецький єгиптолог і засновник берлінської школи єгиптології Адольф Ерман нарікає на те, що більшість таких текстів стосується лише релігії та правителів, що не дає можливості ознайомитися з життям

звичайних древніх єгиптян: «Храмы со своими надписями и настенными рисунками стоят и сегодня, но эти надписи и рисунки почти все относятся только к культу богов или же могут содержать сведения о том, что такой-то царь построил это святилище для своего отца-бога, который в награду за это благочестивое деяние дал ему жизнь длиной в миллионы лет» [7, с. 6].

Інший відомий німецький і британський сходознавець Макс Мюллер, хоча і визнає впливовість релігії у взаємовідносинах населення Стародавнього Єгипту, визначає її низький «варварський» рівень розвитку: «Некоторые ученые считают, что все религии берут истоки из примитивного анимизма. Правда это или нет, такое объяснение вполне подходит примитивной египетской религии и объясняет ее огромный и запутанный пантеон. Египтяне исторического периода считали, что всякая часть мира наполнена богами» [8, с. 6], та додає «религия более поздних, высокоразвитых египтян после 3000 г. до н. э. оставалась, как ни печально, похожей на религию их варварских предков» [8, с. 5].

Що стосується спеціалістів з релігієзнавства, то вони самостійно не досліджували культуру Стародавнього Єгипту, а в більшості випадків робили загальні висновки стосовно релігії Стародавнього Єгипту, засновані на дослідженнях відомих єгиптологів.

Так, український релігієзнавець професор Національного університету біоресурсів та природокористування України Анатолій Михайлович Черній в навчальному посібнику «Релігієзнавство», при визначенні поняття релігії, зазначає, що «визнання надлюдської реальності, надприродного, Бога є головною ознакою релігії» [9, с. 22], а «віра в реальне існування цього вищого начала є основою такого не менш таємничого феномену, як релігія» [9, с. 7], і також додає до цього: «...величні храми Єгипту й вавилонські гімни ... - все це сягає своїм корінням релігії, завдячує їй своїм існуванням» [9, с. 7].

Інший відомий український релігієзнавець, професор Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Володимир Іонович Лубський зазначає стосовно жителів Стародавнього Єгипту наступне: «Типовою формою їх вірувань були фетишизм, тотемізм і магія». Англійський дослідник Е. Гардінер у книзі "Єгипет фараонів" пише, що в об'єднаному Єгипті релігія була результатом злиття незалежних племінних культів. Кожне місто мало своє божество у формі матеріального фетиша, але значно частіше – у вигляді тварини. Політеїзм об'єданого Єгипту – закономірний наслідок злиття місцевих номових релігій додинастичного періоду.

Якщо в більшості народів фетишизм і тотемізм зникли в процесі історичного розвитку, залишивши лише деякі пережитки, то в Давньому Єгипті культ тварин зберігся до часів римського панування. Давньоєгипетське мислення тісно пов'язане з магією, її трьома головними принципами: подібності, заміни цілого його частиною і вірою в чудодійну силу слова (магія слова). Єгиптяни вважали, що магія дана божеством. Магічні тексти використовували з метою вирішення земних проблем, для забезпечення померлому безпечного й вічного життя в потойбічному світі, для встановлення контактів живих з померлими, богами й духами (з надприродними істотами). Єгипетські маги мали репутацію могутніх чаклунів» [10, с. 52].

Професор Свято-Тихонівського православного університету Анатолій Олексійович Горелов у книзі «Історія світових релігій» також дотримується теорії того, що «Правитель почитался в Єгипте божеством» [11, с. 33].

Один із основоположників сучасної єгиптології, британський дослідник Стародавнього Єгипту Уїльям Метью Фліндерс Пітрі пояснював таку надзвичайну релігійність древніх єгиптян тим, що: «Метою релігії Єгипту було забезпечення прихильності (захисту) богів» [12, р. 11, переклад з англійської здійснено автором статті].

Вищевказані висновки про релігію і надзвичайну релігійність древніх єгиптян єгиптологи намагаються підтвердити перекладами багатьох писемних пам'яток Стародавнього Єгипту, суть яких можливо звести до однієї фрази відомого німецького єгиптолога Альфреда Відемана: «...утверждение Геродота относительно исключительной набожности египтян полностью подтверждают результаты современных исследований» [13, с. 7].

На сьогоднішній день проведено багато досліджень пам'яток культури та писемності Стародавнього Єгипту і здійснено переклад багатьох текстів, написаних жителями Стародавнього Єгипту, які залишилися нам в спадок.

Багато давньоєгипетських текстів було перекладено відомим британським єгиптологом Ернестом Альфредом Уоллісом Баджом. Його книги «Подорож душі в царстві мертвих» і «Легенди про єгипетських богів», а також більшість інших перекладів давньоєгипетських текстів та наукових робіт про Стародавній Єгипет буквально пронизані релігією. Уоллісом Баджом переведено так багато давньоєгипетських текстів, які містять релігійну тематику, що всіх їх неможливо навести у цій статті. Тому, зі всіх його перекладів в даній статті для прикладу наводиться лише уривок перекладу першого розділу «Глав про сходження до сонця» із папірусу Ані: «Приветствую тебя, О Бык Аментете; Бог Тот (5) царь вечности, пребывает со мной. Я есть Великий Бог у священной ладьи » [14, с. 128].

Також багато перекладів, опублікованих давньоєгипетських текстів було здійснено радянськими сходознавцями і єгиптологами. Більшість таких перекладів було зібрано у книзі «Історія Стародавнього Сходу. Тексти і документи», під редакцією професора Василя Івановича Кузиціна.

Наприклад, радянським єгиптологом Петровським Миколаєм Сергійовичем було здійснено переклад (по виданню Sethe K. *Dgyptische Lesestucke Leipzig, 1924. S. 83, 84*) оповідання про Сенусерта III у написі із фортеці Семне у другого порога Ніла, яка висічена (як вважають дослідники) у 16-й рік правління фараона XII династії Сенусерта III (Сесостріс у грецькій традиції), який розпочинається наступним чином: «Да живёт Гор, образ бога, «Обе Владычицы», божественный рождением, царь Верхнего и Нижнего Египта Хакаура, одарённый жизнью. Да живёт... Гор золота, родной сын Ра, возлюбленный им, владыка Обеих Земель, Сенусерт [III], одарённый жизнью, вечностью, счастьем навечно» [15, с. 33]. Професор Василь Іванович Кузицін, в коментарі до цього напису, зазначає, що це «Обычная титулатура египетского царя, состоявшая из пяти основных титулов: а) сопоставления царя с Гором; б) отождествления

царя с «Обеими Владычицами», т.е. богинями Нехбет и Уаджит; в) престольного имени царя (здесь Хакаура) как владыки Верхнего и Нижнего Египта; г) сопоставления царя с «Гором золота»; д) личного имени царя (здесь Сенусерт) как сына бога солнца Ра» [15, с. 34].

Іншим радянським єгиптологом Павловою Ольгою Ігорівною було здійснено переклад (по виданням *Helck JV. Eine Stele Sebekhoteps IV aus Karnak//Mitteilungen des Deutschen Archdologischen Instituts, Abt. Kairo. Wiesbaden; Mainz, 1969. Bd. 24. Taf. XVII (MDAIK); Idem. Historisch-biographische Texte der 2. Zwischenzeit und neue Texte der 18. Dynastie. Wiesbaden, 1975. S. 31–34.*) напису на стелі, яка належить Собекхотепу IV (як вважають дослідники) та знайдена в 1927 році в храмі Амона в Карнаке, який розпочинає оповідання про Собекхотепа IV наступним чином: «[Да живет Гор, Живое] сердце [Обеих Земель], Обе Владычицы, Благословенный венц[ами], золотой Гор, Сильный могуществом [царь Верхней и Нижней Страны, Ханоферра], Сын Ра, Собекхотеп, Живой вечно, Бог прекрасный, подобный Ра ...» [15, с. 34].

Таких перекладів давньоєгипетських текстів існує дуже багато, але немає сенсу наводити всі ці переклади, оскільки більшість з них має релігійних підтекст і не передбачає можливості іншого трактування цих текстів, без релігійного контенту.

Висновки та перспективи. Враховуючи зазначені переклади та висновки більшості єгиптологів про існування великої кількості релігій та теократичної деспотії на території Стародавнього Єгипту (яку, на їх думку, очолював монарх зведений у ранг бога), можливо вважати, що на сьогоднішній день склалася загальноприйнята історична концепція, за якою, віра єгиптян у богів була неймовірно висока, а релігія займала значне місце у їх житті і мала на них значний вплив, а також могла використовуватися для контролю за населенням країни. Таким чином, наявність релігій в Стародавньому Єгипті і релігійність древніх єгиптян на сьогоднішній день не піддається сумніву серед дослідників.

І хоча на сьогоднішній день більшість науковців не довіряють Геродоту, посміхаються над ним та поблажливо називають його мандрівником, який нічого не досліджував, а лише збирав казки, байки, міфи, легенди і розповіді, в частині визначення релігій та релігійності жителів Стародавнього Єгипту, наукова історична думка практично не змінилася з часів Геродота.

І тому, сучасну загальноприйнятую історичну концепцію з цього питання, на жаль, можливо описати відомими словами Геродота «Єгиптяне чрезвычайно религиозны, гораздо больше всех других народов» [1, с. 214].

Однак, все ж таки, зазначені висновки і переклади про релігійність древніх єгиптян є лише припущеннями і не можуть вважатися достовірними, оскільки достовірних свідчень для таких фактів не має, як і не має жодного історіописання Стародавнього Єгипту періоду до перського завоювання, викладеного його сучасником на зрозумілій для нас мові (а не «мертвою» давньоєгипетською мовою ієрогліфів).

Таким чином, в перспективі майбутніх досліджень виникає багато питань стосовно того, які джерела та які фактори стали причинами для формування такої надзвичайно релігійної історичної концепції життя у Стародавньому Єгипті.

References

1. Herodot (2016). Istoriya [History]. Moscow, Russia: Academic project, 599.
2. Skakun, O. F. (2006). Teoriia derzhavy i prava. [Theory of State and Law]. Konsum, 656.
3. Vigasin, A. A., Dandamaev, M. A., Kryukov M. V., Kuzishchina, V. I. (1999). Istoriya Drevnego Vostoka [History of the Ancient East]. Moscow, Russia: Higher school, 462.
4. Tomsinov, V. A. (2011). Gosudarstvo i pravo Drevnego Yegipta [State and Law of Ancient Egypt]. Moscow, Russia: Zertsalo-M, 512.
5. Breasted, J. H. (1912). Development of Religion and Thought in Ancient Egypt : Lectures delivered on the Morse Foundation at Union Theological Seminary New York, USA: Charles Scribner`s Sons, 379.
6. Brested, D. G. (1915). Istoriya Yegipta : s drevncyshykh vremen do persidskago zavoevaniya [The history of Egypt: from the longest time to persidaskoy property]. Moscow, Russia: Book Publishing M. and S. Sabashnikovyykh, 349.
7. Erman, A. (2008). Zhyzn v drevnem Yegipte [Life in ancient Egypt] Moscow, Russia: ZAO Tsentropoligraf, 264.
8. Myuller, M. (2007). Yegipetskaya mifologiya [Egyptian mythology] Moscow, Russia: Tsentropoligraf, 209.
9. Chernii, A. M. (2005). Religiiestnavstvo [Religious studies]. Kiev: Akademvydav, 352.
10. Lubskiy, V. I., Teremka, V. I. ed. (2000). Religiiestnavstvo [Religious studies]. Kiev: Academy Publishing Center, 408.
11. Gorelov, A. A. (2011). Istoriya mirovykh religiy [The history of world religions]. Moscow, Russia: Publishing house «Flinta», 171.
12. / Flinders Petrie, W. M. (1906). The religion of ancient Egypt. London: Archibald constable & CO LTD 16 James street haymarket, 94.
13. Videman, A. (2009). Religiya drevnykh yegiptyan [Religion of ancient Egyptians]. Moscow, Russia: ZAO Tsentropoligraf, 255.
14. Uollis, B. E. A. (2000). Putishestvie dushy v tsarstve mertvykh [Travel of the soul in the kingdom of the dead]. Moscow, Russia: Publishing house Tsareva V. P., 448.
15. Kuzishchina, V. I. ed. (2002) Istoriya Drevnego Vostoka. Teksty i dokumenty [History of the Ancient East. Texts and documents]: Moscow, Russia: Higher school, 719.

РЕЛИГИИ И РЕЛИГИОЗНОСТЬ ЖИТЕЛЕЙ ДРЕВНЕГО ЕГИПТА: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ ОБЩЕПРИНЯТОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ

В. К. Маринич

Аннотация. В контексте статьи рассматривается вопрос в отношении того, какие источники и какие факторы стали причинами для формирования чрезвычайно религиозной исторической концепции о жизни в Древнем Египте, и можно ли им доверять.

Проанализировав выводы наиболее известных ученых и исследователей Древнего Египта, автор статьи приходит к выводу о том, что на сегодняшний день в науке уже сформировалась общепринятая историческая концепция о большом количестве религий в Древнем Египте и чрезвычайную религиозность его жителей.

Указанный факт, а также следующий анализ источников и факторов, повлиявших на формирование такой концепции, позволит установить ее обоснованность или ошибочность при дальнейшем исследовании.

Ключевые слова: религия, религиозность, древний Египет, историческая концепция

RELIGIONS AND THE RELIGIOSITY OF THE INHABITANTS OF ANCIENT EGYPT: ANALYSIS OF THE MODERN CONVENTIONAL HISTORICAL CONCEPT

V. Marinich

Abstract. *Within the context of the research the main point is about the sources and factors that have become the reasons for the formation a highly religious-historical conception of life in Ancient Egypt, and whether they can be trusted.*

After analyzing the findings of the most famous scientists and researchers of Ancient Egypt, the author concludes that to date a common historical concept of a large number of religions in Ancient Egypt and the extraordinary religiosity of its inhabitants has been already formed in science.

This fact, as well as the following analysis of the sources and factors that have influenced the formation of such a concept, will enable to prove its validity or fallacy in the further study.

Keywords: religion, religiosity, ancient Egypt, historical concept

УДК 001: 304

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НАУКИ ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ

Т. В. ГОРБАТЮК, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

E-mail: gorbatiuktv@gmail.com

Анотація. Проаналізовано особливості історичного розвитку науки та чинників, які здійснювали активний вплив на її поступ.

© Т. В. Горбатюк, 2018